

43. **Сарбей В. Г.** Історія України періоду розкладу і кризи феодално-кріпосницького ладу (до 1861 р.) у вітчизняній дожовтневій і радянській історіографії / В. Г. Сарбей // Історичні дослідження: республ. міжвідом. зб. – Вип. 5. Вітчизняна історія. – К., 1979. – С. 47–63.
44. **Сміян П. К.** Україна у Вітчизняній війні 1812 р.: дис... канд. іст. наук: 07.00.02 / П. К. Сміян. – К., 1945.
45. **Стеценко В.** Вітчизняна війна 1812 р.: історіографія / В. Стеценко // Наукові записки з української історії: зб. наук. статей. – Вип. 24. – Переяслав-Хмельницький, 2010. – С. 157–161.
46. **Стеценко В.** Українські військові частини у лавах російської армії під час Вітчизняної війни 1812 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://conferences.neasmo.org.ua/node/39>
47. **Стеценко В.** Українці в партизанському русі та в забезпеченні армії всім необхідним під час Вітчизняної війни 1812 р. // Наукові записки з української історії: зб. наук. статей. – Вип. 22. – Переяслав-Хмельницький, 2009. – С. 52–55.
48. **Стрельський В. Й.** Участь українського народу в Вітчизняній війні 1812 року / В. Й. Стрельський. – К., 1953.
49. **Троицкий Н. А.** Отечественная война 1812 года. История темы / Н. А. Троицкий. – Саратов, 1991.
50. Український народ у Вітчизняній війні 1812 р.: зб. документів. – К., 1948.
51. **Шах Т.** Україна в планах Наполеона / Т. Шах // Мандрівець. – 2006. – № 5. – С. 70–73.
52. **Шеин И. А.** Отечественная война 1812 года: Историографическое исследование: автореф. дис. на соискание науч. степени докт. ист. наук: спец. 07.00.06 «Историография, источниковедение и методы исторического исследования» / И. А. Шеин. – М., 2002.

Надійшла до редколегії 18.09.2012

УДК 930.1(477)

О. І. Перелигіна

Львівський історичний музей

**БРОШУРА ГРИГОРІЯ ГЕРБІЛЬСЬКОГО 1943 РОКУ
ПРО УЧАСТЬ УКРАЇНЦІВ У ВІЙНІ З НАПОЛЕОНОМ:
ІСТОРІОГРАФІЧНИЙ ФАКТ ТА ІСТОРІОГРАФІЧНИЙ МІФ**

Розглядається проблема оцінки першого окремого видання про участь України у війні 1812 року (1943), автором якого був український історик Григорій Юлійович Гербільський (1904–1991).

Ключові слова: Григорій Гербільський, історик, історіографія, війна 1812 року, Україна, українські козацькі полки, українське ополчення, Наполеон.

Рассматривается проблема оценки первого отдельного издания об участии Украины в войне 1812 года (1943), автором которого был украинский историк Григорий Юльевич Гербильский (1904–1991).

Ключевые слова: Григорий Гербильский, историк, историография, война 1812 года, Украина, украинские казачьи полки, украинское ополчение, Наполеон.

The article analyzes the issue of the evaluation of the first (seperate) publication on Ukraines participation in the war of 1812 (1943), the book author was a ukrainian hisorian Hryhoryu Yul'evich Herbil's'kyu (1904–1991).

Key words: Hryhoryu Herbil's'kyu, historian, historiography, war of 1812, Ukraine, Ukrainian cossack regiments, the Ukrainian people's volunteer corps, Napoleon.

Григорій Юлійович Гербільський (14.12.1904, Катеринослав, нині Дніпропетровськ – 14.03.1991, Київ), випускник Дніпропетровського інституту народної освіти, доктор історичних наук, професор Львівського державного університету ім. І. Франка, відомий як знавець історії України і, зокрема, західноукраїнських земель XVII–XIX ст., автор понад ста наукових та науково-популярних праць. Він належав до нечисленного грона українських істориків, які цікавилися проблемою участі України у війні з Наполеоном 1812 року, відомої в історії як Вітчизняна чи французько-російська. Його праці на цю тему загалом позитивно оцінені радянськими й пострадянськими істориками як такі, що заслуговують на увагу та становлять певний внесок у дослідження теми [1, с. 102; 2, с. 202–203; 3, с. 15; 8, с. 235; 20, с. 237–239].

Об'єктом зацікавлення авторки статті є перша публікація Г. Гербільського, присвячена ролі українських козацьких полків та українського ополчення у війні з Наполеоном. Цей науково-популярний нарис вийшов друком у вигляді брошури невеликого формату (20x14 см) під час Великої Вітчизняної війни: **Гербільський Г. Українські козацькі полки і українське ополчення у вітчизняній війні 1812 року / Ред. І. Назаренко. – [Москва]: Укрвидав ЦК КП(б)У, 1943. – 20 с.**

Брошура Г. Гербільського фактично стала першим окремим виданням про участь України у війні 1812 року, що впливає з історіографічних оглядів російського радянського історика Бориса Абаліхіна [1] та сучасного українського історика Сергія Потрашкова [19; 20].

Українські книжкові видання з історичної тематики, що вийшли друком 1943 року, можна перелічити буквально на пальцях однієї руки [16, с. 21]. Праця Г. Гербільського була однією з чотирьох опублікованих тоді брошур. П'ятим виданням була «Історія України», підготовлена науковцями Академії наук УРСР, що працювали в евакуації в Уфі [16, с. 21].

Зазначимо, що, хоча теми героїчного минулого українського народу були особливо популярні в історичній науці періоду Великої Вітчизняної війни, в репертуарі тогочасних публікацій праця Г. Гербільського на цю тему була єдиною. Попри значний наклад – 10 тисяч примірників – нині це видання є бібліографічною рідкістю. Про це свідчить, зокрема, такий факт: 1984 року в часописі української діаспори США «Свобода» був розміщений список старих українських книжок з історичної тематики під красномовним заголовком «Прецінні унікати для вас» [21]. З-поміж запропонованих для придбання «прецінних унікатів» була зазначена і брошура Г. Гербільського.

Знайти видання навіть у найбільших бібліотеках вельми проблематично, але при тому навряд чи якась інша публікація українських радянських істориків з цієї теми згадується дослідниками так часто, як ця. Однак автори історіографічних оглядів не зверталися безпосередньо до тексту і не наводили жодних цитат, а бібліографічні посилання на брошуру у їхніх працях часто містять грубі помилки. Очевидно, що значення і зміст її залишається донині terra incognita. Навіть для історіографів.

Усе сказане раніше зумовлює актуальність обраної теми і пояснює потребу окреслити окремі важливі характеристики даного видання. Для цього авторка звернулася як до оригіналу, так і до наукових праць і покажчиків, де згадувалася публікація Г. Гербільського. У пригоді стали також попередні напрацювання щодо біографії історика, написані авторкою цих рядків головно на основі неопублікованих архівних джерел*.

*Див.: *Перелигіна О.* Катеринослав-Дніпропетровськ у біографії українського історика ХХ ст. Григорія Гербільського // Роль музеїв у культурному просторі України й світу: Зб. матеріалів загальноукр. наук. конф. з проблем музезнавства. [Дніпропетровськ, 21–22 жовт. 2009] / Дніпропетров. іст. музей ім. Д. І. Яворницького; Упоряд. В. М. Бекетова; Голова редкол. Н. І. Капустіна. – Д.: АРТ-ПРЕС, 2009. – Вип. 11. – С. 181–201. *Її* *жс.*

Як не дивно, в літературі немає однастайності у двох засадничих, хоча й простих на перший погляд, питаннях: якою мовою і де здійснено видання?

Покликаючись на брошуру Г. Гербільського, російський радянський історик Б. Абаліхін та український історик з діаспори Зенон Когут помилково подавали назву цієї публікації російською мовою, вказуючи притому, також помилково, Київ як місце видання [1, с. 102; 15, с. 18]. Окремі автори в бібліографічних списках взагалі не називали місце видання брошури, хоча мову видання вказували правильно [22, с. 6]. У деяких публікаціях її бібліографічний опис подано російською мовою, а місце видання не зазначене [23, с. 13; 26]. Невелика за обсягом брошура** у дисертаційному дослідженні російського автора Михайла Іванова «виросла» до розміру книжки в 56 сторінок [14]. Російський історик Григорій Бурдей у складеному ним бібліографічному покажчику історичної літератури періоду Великої Вітчизняної війни зазначив також працю Г. Гербільського, але в бібліографічному описі допущено стільки граматичних помилок [5, с. 41], що годі зрозуміти, якою ж мовою здійснено видання.

Є, звичайно, й публікації, де правильно вказана мова і місце видання брошури, але такі є радше винятком [8, с. 235; 24, с. 8]. Водночас усі згадані автори – радянської та пострадянської доби, а також історики з діаспори – у назві брошури Г. Гербільського помилково писали слово «вітчизняна» з великої літери. Назва «Вітчизняна війна» не вживалася й у підготовлених Інститутом історії України нарисах «Україна в першій половині ХІХ століття», що вийшли друком 1939 року [6]. З огляду на це стає очевидно необхідність переглянути питання, з якого часу в українській історіографії почали вживати назву «Вітчизняна війна»?

Іншою проблемою стала спроба окреслити причину зацікавлення Г. Гербільським темою про участь українців у подіях 1812 року (в передвоєнний період у Г. Гербільського публікацій про війну 1812 року не було. – *О. П.*). Б. Абаліхін стверджував, що «вивченню цієї теми сприяли тези ЦК КП(б)У, що вийшли до 130-річчя Вітчизняної війни 1812 року» [1, с. 102]. При цьому він посилався на таке видання: Вітчизняна війна 1812 року. – К., 1941 [1, с. 102]. Пізніше у його праці, написаній у співавторстві з Володимиром Дунаєвським, з'явилося твердження про те, що в згаданих тезах наводилися відомості про участь українського народу в боротьбі з наполеонівським нашествям і підкреслювалася важливість вивчення цієї теми [2, с. 202]. На думку Б. Абаліхіна та В. Дунаєвського, публікація Г. Гербільського була «практичною відповіддю» на заклик цього партійного документа [2, с. 202]. Проте за змістом вказане ними видання являє собою не партійний документ, а популярного характеру брошуру (автор не вказаний. – *О. П.*) з коротким викладом подій війни Росії з Наполеоном [7]. Про участь України у цій війні тут не згадано жодним словом, як і про 130-річчя самої події. Щодо Г. Гербільського, то він у своїй праці про тези чи інші офіційні документи взагалі не згадував. Є підстави вважати, що тези ЦК ВКП(б)У, ніби-то присвячені 130-річчю війни з Наполеоном, існували лише у припущеннях Б. Абаліхіна, представлених ним як доконаний факт. Помилка доволі характерна саме для радянського історика, якому важко припустити, що з нагоди такої важливої події, як

Історія одного відрядження. Григорій Гербільський у Львівському історичному музеї (серпень 1940 – червень 1941 рр.) // Наукові записки / Львів. іст. музей; Ред. кол.: О. Роман (відп. ред.), О. Перелигіна, І. Полянська; Літ. ред. Я. Тучапський. – Львів: Новий час; К.: Лазурит Поліграф, 2009. – Вип. 13. – С. 235–245. *Її ж.* Неизвестная страница биографии украинского историка Григория Гербельского: детский дом для испанских детей // История и историческая память: Межвуз. сб. науч. тр. / Под ред. А. В. Гладышева. – Саратов, 2011. – Вып. 3. – С. 179–193. *Її ж.* Львівський історичний музей у біографії Григорія Гербільського та Зінаїди Володченко. Перші повоенні роки. – Віддано до друку у «Наукових записках» Львівського історичного музею. – 2012. – Вип. 15.

**Брошуру прийнято називати видання обсягом до 48 сторінок. – *О. П.*

130-річчя Вітчизняної війни 1812 року, не з'явилися якісь партійні вказівки. Додамо, що тези до цієї дати не виходили друком і в Москві, про що свідчить детальний бібліографічний покажчик публікацій про війну 1812 року, опублікований у 1942 році [18]. На жаль, помилка Б. Абаліхіна щодо публікації партійних тез була пізніше повторена в історіографічному огляді С. Потрашкова [20, с. 237]. Утім, слід віддати С. Потрашкову належне – не працюючи з виданням безпосередньо, він, на відміну від інших істориків, утримався від заочної оцінки праці Г. Гербільського [20, с. 237].

Без сумніву, спонукою до написання Г. Гербільським праці про участь українців у подіях Вітчизняної війни 1812 року стала інша війна – Велика Вітчизняна. У 1942–1944 роках він навчався в аспірантурі Ленінградського університету, який був евакуйований до Саратова і продовжував свою діяльність на базі місцевого університету.

Історична наука в СРСР розвивалася і в роки війни. Історики у виборі наукових тем надавали пріоритети воєнному минулому, шукаючи паралелі між давніми історичними подіями та сучасністю. «Варто підкреслити, що ця тематика на жодному з попередніх етапів розвитку радянської історичної науки не знаходила такого широкого висвітлення» [24, с. 5].

Незважаючи на вкрай важкі воєнні умови життя та праці, викладачі та аспіранти Ленінградського університету, перебуваючи в Саратові, провадили як навчально-педагогічну і науково-дослідницьку, так і науково-освітню діяльність. Останній приділяли навіть більшу увагу: готували до друку науково-популярні статті і брошури, виступали з публічними лекціями, бесідами, готували радіопередачі. У 1942–1943 роках викладачі історичного факультету опублікували 26 науково-популярних книг і брошур та понад 50 журнальних і газетних статей [13, с. 74]. Були з-поміж них і публікації Г. Гербільського.

Зауважимо, що критичний аналіз опублікованого доробку дослідника зазвичай не передбачає вивчення конкретних обставин, які впливали на його наукові студії, хоча, на думку авторки цих рядків, це також може становити інтерес для історіографа і при тому впливати на об'єктивність висновків.

Текст був підписаний до друку 28 січня 1943 року (ця дата вказана на останній сторінці брошури. – *О. П.*). Отже, автор працював над темою восени 1941 – на початку зими 1942 року. Для Саратова це був найважчий період за весь час війни. Неповдало розгорнулася грандіозна битва за Сталінград. Саратов став прифронтовим містом, почастишали нальоти ворожої авіації. Умови для праці і навчання були надзвичайно важкими, але при тому універсанти могли користуватися багатими бібліотечними фондами. Професор Володимир Мавродін, завідувач кафедри історії СРСР, аспірантом якої був Г. Гербільський, писав, що робоча зміна бібліотекаря тривала ... одну годину, більше ніхто витримати не міг: у неопалюваних приміщеннях наукової бібліотеки університету була страшена холоднеча [13, с. 67–68].

Враховуючи все вказане тут раніше, не можемо також погодитися з думкою Б. Абаліхіна про те, що Г. Гербільський при написанні брошури «використав не лише опубліковані джерела та літературу, а й матеріали українських архівів» [1, с. 102]. Покликань на архівні джерела в цій брошурі Г. Гербільський не наводив, хоча мав звичку згадувати конкретні архівні документи також і в газетних статтях. Можливості працювати з українськими архівами в Саратові Г. Гербільський на той час не мав, позаяк до цього міста українських архівів під час війни не вивозили [17]. Вочевидь, він користувався опублікованими джерелами. Від тези про використання неопублікованих архівних джерел Б. Абаліхін пізніше відмовився, але припустився нового «ляпу», коли у співавторстві з В. Дунаєвським написав, що у брошурі ніби-то розглядається питання про збирання пожертв в українських губерніях [2, с. 202].

Г. Гербильський писав розвідку науково-популярного характеру, маючи на меті познайомити читачів з історією створення та участі у війні з армією Наполеона українських козацьких полків та українського ополчення. Зміст брошури був поділений на окремі розділи, які дозволяють простежити послідовність викладу: «Наполеонівська навала і народи Росії; Створення козацьких полків і ополчення на Україні в 1812 р.; Бойові дії полтавських козаків у складі загону генерала Ожаровського та першого Бузького козачого полку в складі партизанського загону Дениса Давидова; Українські козацькі полки в боях з німецькими корпусами Шварценберга і Ренъе; Бойові дії українського ополчення і чернігівських козацьких полків; Висновок» [11].

Згадуючи війну 1812 року, слово «вітчизняна» автор писав з малої літери. Отже, вживав його лише для означення характеру війни. Г. Гербильський підкреслював «велике патріотичне піднесення», яке в той час «охопило всю Україну» [11, с. 3], стверджував, що за своїм характером «війна 1812 року була вітчизняною не тільки для росіян. Вона була вітчизняною війною і для українців, бо ворожі армії загрожували і Україні» [11, с. 2]. Кількість вояків у козацьких полках та ополченні за підрахунками автора становила понад 60 тисяч [11, с. 7].

Історик проводив паралелі з подіями сучасної війни, наприклад, згадуючи союзників Росії: «Глибоко помилився Наполеон і в тому, що не бачив у росіян союзників. Російський народ мав їх. І не таких брудних, як союзники Наполеона, як мародери-німці, що ладні за гроші продати свого імператора. Росію підтримувала велика свободолюбива Англія; на далекому Піренейському півострові іспанський народ вів героїчну боротьбу проти наполеонівської тиранії [...]. Росіяни мали і такого випробуваного союзника, як український народ...» [11, с. 2]. З певним перебільшенням автор писав, що «досвід народного ополчення 1812 року викликав до життя загопи народного ополчення року 1941–42» [11, с. 19].

Російський вчений Г. Бурдей, досліджуючи теми «історик і війна», «розвиток історичної науки в період війни 1941–1945 років», наголошував на тому, що воєнний період відзначився певною розкутістю людської особистості, що виявилось і в науковій творчості [4, с. 176]. У публікаціях воєнної доби, на його думку, можна зауважити прояви протистояння, протиборства. Так, пасивний спротив виявлявся у відмові возвеличення особи Сталіна [4, с. 178]. Це можна помітити і в брошурі Г. Гербильського. Сталін згаданий у ній мимохідь один раз, причому без загальноприйнятих означень «геніальний» чи «великий». Мабуть, певну роль у цьому відіграв вплив на автора науковців ленінградської школи істориків, представленої у той час такими відомими вченими і яскравими особистостями, як Євгеній Тарле, Володимир Мавродин, Сигизмунд Валк та ін.

Зазвичай завжди дуже стриманий у викладі своїх думок, Григорій Юлійович дозволив собі насамкінець доволі емоційне, невластиве його натурі, висловлювання: «Ось і тепер, у вітчизняній війні, яку ведуть народи Радянського Союзу проти німецьких загарбників і поневолювачів, партизани – народні месники, славні нащадки Хмельницького, Богуна [...] стали на боротьбу. Вони несуть фашистським собакам тяжку кару за їх злодіяння, за їх жажливі знущання з людей, несуть криваву помсту і люту смерть» [11, с. 20]. У тому виявився дух часу й особистий біль автора: восени 1941 року в окупованому німцями Дніпропетровську під час каральної акції була розстріляна його мати.

У контексті задекларованої проблеми варто звернути увагу на одну важливу обставину. Всі українські видавництва у вересні 1941 року були об'єднані в одне – Укрвидав ЦК КП(б)У. Коли Г. Гербильський працював над темою, видавництво «Укрвидав ЦК КП(б)У» знаходилося в Саратові. У 1942 році тут вийшли друком брошури українських істориків Костя Гуслистого, Вадима Дядиченка, Миколи Петровського [16, с. 7–8]. [Вони працювали в евакуйованому до Уфи Інституті історії і археології АН УРСР. – *О. П.*]. Коли ж ситуація ускладнилася, і Са-

ратов став прифронтовим містом, видавництво продовжило діяльність у Москві, де й була опублікована праця Г. Гербильського. На титульній сторінці було вказане видавництво, а місце видання зазначено на останній сторінці. Брошура не вийшла друком у Києві, як це намагалися представити деякі історики [1, с. 102; 15, с. 18]. Вона і не могла бути там опублікована, якщо взяти до уваги дату підписання брошури до друку (28 січня 1943 року) і час звільнення Києва від гітлерівців (6 листопада 1943 року). У переліку українських книжкових видань 1943 року немає жодного київського друку [16]. Тому-то банальна недоброчесність у цьому випадку виглядає як безпідставна претензія на сенсаційне відкриття.

У контексті нашої теми питання про мову видання також має принципове значення. Відомо, що рідною мовою Г. Гербильського була російська. Свою працю він готував, перебуваючи в евакуації в російському місті, навчаючись у російському виші, спілкуючись з російськими вченими. Але при тому ідентифікував себе як українського історика, писав свою працю українською мовою і готував до друку в українському видавництві. Тому спроби представити цю працю Г. Гербильського російськомовною [1, с. 102; 15, с. 18; 23, с. 13; 26], на нашу думку, як мінімум некоректні.

Брошура вийшла друком у вельми важкий та трагічний період війни. Сучасний український історик з Києва Геннадій Стрельський слушно зазначає: «Аж до переможного 1945 року включно висвітлення героїчних сторінок військової доблесті українського та інших народів СРСР займало чільне місце в тематиці досліджень і популярних видань істориків усієї країни. Їхньою метою була популяризація бойових традицій українського та інших слов'янських народів в обороні своєї землі від зазіхань іноземних завойовників протягом багатьох століть, патріотичне виховання воїнів і працівників тилу в дусі цих традицій. Важливим завданням істориків було переконати людей у справедливості боротьби проти гітлерівців, вселити віру в неминучість перемоги над ворогом, незважаючи на тимчасові невдачі на першому етапі війни, підтримати високий моральний дух бійців і командирів» [24, с. 5].

Літературу, присвячену героїчному минулому слов'янських народів, поширювали передусім в армійських підрозділах***.

У творчій біографії історика Г. Гербильського праця над брошурою стала початком зацікавлення темою. У перші повоєнні роки він підготував у співавторстві з В. Стрельським збірник документів «Український народ у Вітчизняній війні 1812 року» [25]. Згодом написав велику наукову статтю на цю тему, опубліковану у двох випусках університетського збірника [9; 10]. До 150-річчя війни з Наполеоном в «Українському історичному журналі» вийшла друком його стаття «Участь українського народу у Вітчизняній війні 1812 р.» [12]. У творчому доробку істо-

***Можна навести цікавий приклад з життя та діяльності відомого українського історика-джерелознавця В'ячеслава Стрельського (1910–1983). Уже після війни він побачив в експозиції одного з музеїв Москви (мабуть, це був Музей збройних сил СРСР. – *О. П.*) брошуру ... пробиту кулею і скривавлену. Видання йому було добре знайоме: у 1942 році, працюючи в евакуації в Омську, він написав цей популярний нарис про участь сибіряків у війні 1812 року. Примірник видання, що став музейним експонатом, знайшли в кишені однострою убитого радянського воїна. «Розстріляна» брошура про Вітчизняну війну 1812 року в Музеї, присвяченому перемозі у Великій Вітчизняній війні 1941–1945 років, сприймалася як символ військової доблесті та мужності у протистоянні загарбникам.

Про знахідку в Музеї В. Стрельський розповідав Г. Гербильському (вони підтримували добрі стосунки з 1944 року – початку спільної праці у Центральному державному історичному архіві в Києві). Авторці ця історія відома з безпосередньої розповіді Геннадія В'ячеславовича Стрельського – сина В. І. Стрельського та Григорія Дмитровича Казьмирчука, професора Київського національного університету ім. Т. Шевченка, який почув її від Г. Гербильського. – *Приміт. авт.*

рика були й газетні публікації про окремі події війни, підготовлені на основі документальних джерел.

Висловлені тут міркування та зауваження щодо брошури Г. Гербільського свідчать про те, що проблема вивчення історіографії окресленої теми залишається відкритою: у ній чимало невідомого, а відтак не бракує помилок і необґрунтованих припущень. До того ж без врахування життєвих обставин, які впливають на результати праці історика, оцінка його творчого доробку не може бути достатньо повною та об'єктивною.

Бібліографічні посилання

1. **Абаліхін Б. С.** Історіографія українського ополчення Вітчизняної війни 1812 р. / Б. С. Абаліхін // Укр. істор. журнал. – 1962. – № 5. – С. 99–103.
2. **Абалихин Б. С.** 1812 год на перекрестках мнений советских историков. 1917–1987 / Б. С. Абалихин, В. А. Дунаевский / Отв. ред. А. Н. Сахаров; Академия наук СССР. Институт истории СССР. – М., 1990.
3. **Бабкин В.** Народное ополчение в Отечественной войне 1812 года / В. Бабкин. – М., 1962.
4. **Бурдей Г. Д.** Историк и война. 1941–1945 / Г. Д. Бурдей / Под ред. проф. В. А. Муравьева. – Саратов, 1991.
5. **Бурдей Г. Д.** Историческая литература в годы Великой Отечественной войны: Документы и материалы. Вып. 2: Библиогр. указатель книг и брошюр / Г. Д. Бурдей. – Саратов, 1995.
6. **Війна з Францією** // Ястребов Ф. Україна в першій половині XIX століття / Ф. Ястребов / АН УРСР. Інститут історії України; Відп. ред. С. Н. Белоусов. – К., 1939. – С. 20–29.
7. **Вітчизняна війна 1812 року** / Ред. Ф. Єневич. – К., 1941.
8. **Гапусенко І. М.** Висвітлення в радянській історіографії боротьби українського народу проти іноземних поневолювачів у період феодалізму / І. М. Гапусенко // Історіографічні дослідження в Українській РСР / АН УРСР. Інститут історії. – К., 1971. – Вип. 4. – С. 224–236.
9. **Гербільський Г. Ю.** Створення козачих полків і ополчення на Україні в 1812 році / Г. Ю. Гербільський // Наукові записки / Львів. держ. ун-т ім. І. Франка; Ред. кол.: І. І. Беякевич та ін. – Львів, 1949. – Т. 17. Серія історична. Вип. 4. – С. 41–58.
10. **Гербільський Г. Ю.** Українські козачі полки і українське ополчення в боях вітчизняної війни 1812 року / Г. Ю. Гербільський // Наукові записки / Львів. держ. ун-т ім. І. Франка; Ред. кол.: І. Д. Донець, В. К. Осечинський, Д. Л. Похилевич. – Львів, 1953. – Т. 25. Серія історична. Вип. 5. – С. 90–111.
11. **Гербільський Г. Ю.** Українські козачі полки і українське ополчення у вітчизняній війні 1812 року / Г. Ю. Гербільський / Ред. І. Назаренко. – [Москва], 1943.
12. **Гербільський Г. Ю.** Участь українського народу у Вітчизняній війні 1812 р. / Г. Ю. Гербільський // Укр. істор. журнал. – 1962. – № 5. – С. 24–34.
13. **Ежов В. А.** Ленинградский университет в годы Великой Отечественной войны / В. А. Ежов, В. В. Мавродин. – Ленинград, 1975. – 88 с.
14. **Иванов М. Ю.** Симбирское ополчение в Отечественной войне 1812 г. и Заграничном походе: Дисс... канд. ист. наук.: 07.00.02. 30. / М. Ю. Иванов. – Самара, 2002. – [Электронный ресурс]: Режим доступа: www.disserscat.com/content/simbirskoe-opolchenie-v
15. **Когут З.** Російський централізм і українська автономія: Ліквідація Гетьманщини, 1760–1830 / З. Когут. – К., 1996.
16. **Літопис друку УРСР.** Книги. Систематичний покажчик за роки 1942, 1943, 1944 / Комітет в справах культосвітніх установ при Раді міністрів УРСР. Книжкова палата України. – Харків, 1951.
17. **Мишак І.** Діяльність архівних установ України в роки Великої Вітчизняної війни / І. Мишак // Історія України: Маловідомі імена, події, факти: 36. ст. / НАН України. Ін-т історії України; Голов. ред. П. Т. Тронько. – К., 2004. – Вип. 26. – С. 96–108.
18. **Отечественная война 1812 г.:** Указатель литературы / Всесоюзная книжная палата; Сост. А. Кинкулькин, М. Рабинович, К. Татарина; Ред. А. Ефимов. – М., 1942.

19. **Потрашков С. В.** Дореволюционная провинциальная историография событий Отечественной войны 1812 года на Украине // Отечественная война 1812 года. Источники. Памятники. Проблемы: Материалы X Всероссийской научной конференции (Бородино, 3–5 сент. 2001 г.) / Сост. А. В. Горбунов. – М., 2001. – С. 162–170.

20. **Потрашков С. В.** Отечественная война 1812 года в украинской историографии (1917–1991 гг.) / С. В. Потрашков // Бородино и наполеоновские войны: Битвы, поля сражений, мемориалы: Материалы Международной научной конференции. (Бородино, 9–11 сент. 2003 г.) / Сост. А. В. Горбунов. – М., 2003. – С. 235–243.

21. Прецінні унікати для вас // Свобода: Український щоденник. – Нью-Йорк, 1984. – 24 берез. (№ 56). – С. 4.

22. **Стоянов Ф. Ф.** Тимчасові козацькі формування Лівобережної України в XIX ст.: Організація, склад, служба: Автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 / Ф. Ф. Стоянов / Одеський нац. ун-т ім. І. І. Мечнікова. – Одеса, 2007.

23. **Стрельський В. І.** Участь українського народу у Вітчизняній війні 1812 року: Стенограма публічної лекції / В. І. Стрельський / Т-во для поширення політ. та наук. знань Укр. РСР. – К., 1953.

24. **Стрельський Г. В.** Українська історична наука в роки Другої світової війни / Г. В. Стрельський // Історія України. – 2011. – Листоп. (№ 41–42). – С. 4–9.

25. Український народ у Вітчизняній війні 1812 року: Зб. док. / Центр. держ. іст. архів УРСР; Упоряд.: В. І. Стрельський, Г. Ю. Гербельський; Ред. М. Ляхович. – К., 1948.

26. *Herbilsky Nryhorii // Encyclopedia of Ukraine / Edited by V. Kubijovyč; University of Toronto. – Toronto; Buffalo; London, 1988. – Vol. 2: G – K. – P. 140.*

Надійшла до редколегії 08.06.2012

УДК 94 (485): 355.48

О. М. Слісаренко

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара

ФОРТИФІКАЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БОРОДІНСЬКОЇ ТА ПОЛТАВСЬКОЇ БИТВ: АНАЛІЗ ІСТОРІОГРАФІЧНИХ НАДБАНЬ

Порівнюється інженерне (фортифікаційне) забезпечення Полтавського бою та Бородінської битви.

Ключові слова: фортифікація, інженерне забезпечення, поле битви, редут, батарея.

Проводиться сравнение инженерного (фортификационного) обеспечения Полтавского боя и Бородинской битвы.

Ключевые слова: фортификация, инженерное обеспечение, поле битвы, редут, батарея.

The author of this article carries out the comparison of engineering support for the Poltava battle and the Borodino battle.

Key words: fortification, engineering support, battlefield, redoubt, battery.

У російській історії Полтавська та Бородінська битви як дві знакові події визначають важливий відтинок її розвитку. Якщо Полтавська битва 27 червня (8 липня) 1709 р. ніби символізує початок імперського піднесення Росії, то Бородінська 26 серпня (7 вересня) 1812 р. завершує цей етап й починає період спочатку стагнації імперії, а після Кримської війни 1853–1856 рр. – її занепад.

Не дивно, що в такій ситуації вивчення історії цих битв завжди привертало увагу як російських, так і закордонних істориків. Крім того, до певної міри пара-